

Přelomové datum v dějinách české vědy znamenal 17. listopad 1952, kdy (na základě zákona ze dne 24. října téhož roku) zahájila činnost *Československá akademie věd* (ČSAV), budovaná podle sovětského příkladu a sestávající z množství vědeckých ústavů. Historickými argumenty podpořil vznik nové instituce její první prezident Zdeněk Nejedlý, politický a ideologický dohled nad jejím zřízením připadl Ladislavu Štollovi. Součástí ČSAV, která měla být vrcholnou vědeckou institucí, se stal i Ústav pro českou literaturu. Jeho úkolem nyní bylo plánovitě provádět a koordinovat výzkum českého písemnictví, k čemuž byl postupně patřičně personálně vybavován. První ředitel Jan Mukařovský si na pracoviště postupně přivedl některé své nadané absolventy z pražské filozofické fakulty. Jedním z prvních zadání, které Ústav obdržel, byla příprava rozsáhlé expozice vývoje české literatury v nově založeném *Památníku národního písemnictví*. Podstatná část aktivit se koncentrovala na dva hlavní úkoly: rozsáhlé ediční projekty a přípravu čtyřsvazkových *Dějin české literatury*. Umístění Ústavu do areálu Strahovského kláštera nebylo náhodné, spolu s ním tu byl lokalizován též Památník národního písemnictví, zahrnující proslulou premonstrátskou knihovnu a velkoryse budovaný *Literární archiv*. Latinsky psanou středověkou a raněnovověkou literaturu české provenience pak zkoumalo jiné akademické pracoviště, *Kabinet pro studia řecká, římská a latinská*, později rozšířený ve vědecký ústav.

V logice badatelské práce však bylo, že se Československá akademie věd, ustavená jako doklad zájmu a péče komunistického režimu o vědeckou činnost, poměrně brzy proměnila v pracoviště zpochybňující oprávněnost politických a ideologických dogmat.

■ Literární věda v exilu

Předválečné metodologické koncepty byly sice v Československu po únorovém převratu zavrženy, avšak některé jejich podněty byly dále rozvíjeny za hranicemi. Na jejich popularizaci měly podíl zejména osobnosti, jež se před válkou podílely na aktivitách Pražského lingvistického kroužku.

Výlučné postavení v poválečné světové slavistice, lingvistice, ale i v obecně teoretickém myšlení o literatuře měl zejména Rus ROMAN JAKOBSON, který mezi svými studenty propagoval podněty ruského formalismu a pražského strukturalismu. Jakobson sám se však od vydání práce *Moudrost starých Čechů. Odvěké základy národního odboje* (New York 1943) bohemistickým tématům věnoval spíše výjimečně (např. studie *Máchův verš o hrdliččině hlasu*, in *Slovesné umění a umělecké slovo*, 1969, dáno do stoupy).

Druhým klíčovým propagátorem českého strukturalismu byl RENÉ WELLEK, který v respektovaném kompendiu *Theory of Literature* (spolu s AUSTINEM WARRENEM, New York 1949; česky *Teorie literatury*, 1996) podal v rámci anglosaské

kultury první základní informaci o poetice a estetice Pražské školy a jejích konkrétních pracích a uvedl ji tak do aktuálního světového teoretického kontextu. Třebaže se Welles na rozdíl od Jakobsona nikdy přímo neprofiloval jako bohemista, zůstával stále v kontaktu s českou kulturou a literaturou (v letech 1962–66 stál například v čele Společnosti pro vědu a umění). Publikoval několik studií o české literární vědě a kritice, které později využil při psaní kapitoly o české literární vědě a kritice do svých monumentálních dějin moderního literárněvědného bádání *A History of Modern Criticism 1750–1950* (sv. I.–VIII., New Haven – Londýn 1955–92).

Svůj postoj k českému strukturalismu Welles explicitně formuloval ve studii *The Literary Theory and Aesthetics of the Prague School* (Ann Arbor 1969), jež vznikala zhruba v době, kdy se ke slovu výrazněji dostával francouzský strukturalismus a v literárněteoretickém diskurzu se začaly uplatňovat i některé sémiotické a strukturální koncepce Pražské školy. Welles v ní nepřejal Mukařovského snahu nalézt kořeny českého strukturalismu v Zichově a Hostinského estetické koncepci, namísto toho jako hlavní inspirační zdroj českého strukturalismu zdůrazňoval ruské formalisty a vzájemnou spolupráci ruských a českých vědců v rámci Pražského lingvistického kroužku. Na teoretickém přístupu Jana Mukařovského ocenil především jeho umné propojení teoretické reflexe s empirickým výzkumem.

Welles však napsal i několik přehledových studií o české literatuře a kriticky reflektoval podobu a proměny české literatury padesátých a šedesátých let (zvl. *Czech Literature: East or West?*, in *Czechoslovakia Past and Present*, ed. Miloslav Rechciĝl, jr., The Hague 1968). Jeho názor na vývoj poúnorové literární vědy a na literární produkci v Československu byl zpočátku ostře odmítavý, později jej poněkud revidoval (kladně ohodnotil například studie Jiřího Brabce a dílo Milana Kundery). Základní bohemistické práce René Wellka vyšly s podporou Společnosti pro vědu a umění v souboru nazvaném *Essays on Czech Literature* (The Hague 1963); předmluvou je opatřil pražský rodák a Wellkův žák Peter Demetz, který působil jako germanista na Yaleké univerzitě.

K dalším významným českým exilovým literárním vědcům v padesátých letech patřili Ladislav Matějka a Milada Součková. LADISLAV MATĚJKA náležel ke skupině Jakobsonových žáků, kteří v Ann Arboru na Michiganské univerzitě vytvořili Department of Slavic Languages and Literature a v jeho rámci rozvíjeli a popularizovali estetické teorie ruského formalismu a pražského strukturalismu. Dominantní postavení v propagaci české literární exilové vědy získalo toto pracoviště díky Matějkovým organizačním a edičním aktivitám. Založil a po více než třicet let řídil vydavatelský program *Michigan Slavic Publications*, v jehož rámci byly publikovány obsáhlé monografie, dějiny literatury, přednášky, bibliografie, ale i překlady týkající se kultury a literatury východoevropských zemí.

MILADA SOUČKOVÁ se v exilu věnovala vlastní tvorbě, především se však řadou literárněvědných a kulturněhistorických studií prezentovala jako bohemistka. Pracovala v Harvard College Library, kde se zasloužila o sestavení cenné sbírky českých a slovenských knih, přednášela českou a slovenskou literaturu na Harvardu (1950–62), v Chicagu (1962–69) a v Berkeley (1970–73). Pro literárněvědné studie Milady Součkové je typický esejistický styl pracující s technikou koláže. Třebaže svou metodou – zvláště pozorností věnovanou detailům – měla blízko ke strukturalismu, ve svých textech jednotlivá zkoumání propojovala jen volně, aniž by usilovala o komplexní svázání jednotlivých postřehů, poznámek a komentářů jednotlívým principem. Součkové přístup k předmětu nebyl tedy čistě vědecký, literárněhistorický text v jejím podání vyjadřoval především určitou ideovou tendenci, evokoval události, charaktery postav a podobně.

Na změny, které nastaly v české kultuře a literatuře po roce 1948, reagovala Součková prací *A Literature in Crisis. Czech Literature 1938–1950* (New York 1954), v níž se zaměřila na sledování poválečných proměn poetiky některých autorů třicátých let (Marie Pujmanová). Charakterizovala je jako úpadkové a celou poúnorovou produkci pak označila za projev literatury v krizi, neboť původní stylová a ideová rozrůzněnost, která byla podle Součkové typická pro předcházející období, ustoupila schematičnosti a ideové přímočarosti. Je patrné, že Součková se opírala o předem daná myšlenková schémata, v jejichž duchu vykládala i díla autorů, kteří se svou tvorbou poněkud vymykali z dobového vývoje (Jan Čep, Egon Hostovský). Na celkovém vyznění této studie se do značné míry podepsal i omezený přístup k literatuře a dobová diskuse v exilovém tisku o příčinách krize a o osudu národa. Svou další práci *The Czech Romantics* (The Hague 1958) věnovala české literatuře konce 18. a poloviny 19. století, českým romantikům K. H. Máchovi, K. J. Erbenovi a Boženě Němcové. V úvodní části argumentovala proti názoru, že za vlastní počátek nové české literatury by mělo být považováno národní obrození, a oproti tomu zdůraznila význam barokního umění a kultury.

Literárněvědné problematice se Součková věnovala i v následujícím desetiletí. V knižní studii *The Parnassian Jaroslav Vrchlický* (The Hague 1964) se zaměřila na detailní analýzu díla a života básníka, jehož dílo zasadila do širšího kontextu vývoje evropské kultury a ukázala, jakým způsobem se do něj promítly její bohaté umělecké zdroje a dědictví.

Na přelomu šedesátých a sedmdesátých let navázala na svou ranou práci o literatuře v krizi studií *A Literary Satellite. Czechoslovak-Russian Literary Relations* (Chicago – Londýn 1970), níž se zabývala českou literaturou od 19. století až do šedesátých let 20. století, konkrétně pak proměnou vztahu české kultury k ruskému prostředí a kultuře. Výrazná závislost české literatury na ruských vzorech, kterou lze sledovat již od vzniku panslovanského mýtu, se podle ní zlomila v šedesátých letech, která přinesla celkovou emancipaci české kultury. Součková doložila řadou poukazů na originalitu českých

autorů, že po roce 1968 česká literatura již přestala být satelitem ruské kultury. Spíše než skutečnou komparativní studii je tato práce souborem detailních textových roborů a impresionistických postřehů.

O rozvoj slavistických a bohemistických studií v zahraničí se zasloužil i Mukařovského předválečný žák KAREL BRUŠÁK, který po válce působil v redakci českého vysílání BBC a od roku 1962 vyučoval bohemistiku na univerzitě v Cambridgi, a Čechoameričan THOMAS GUSTAV WINNER, jenž po odchodu do exilu v roce 1939 a studiu slavistiky na Harvardské univerzitě, kde dokončil svá v Praze zahájená vysokoškolská studia, působil především na Kolumbijské, Brownově a Bostonské univerzitě ve Spojených státech. Zabýval se mimo jiné literární a výtvarnou ruskou a českou avantgardou, které vnímal v širším kontextu evropského avantgardního hnutí. Svou vědeckou a organizační činností se zásadní mírou zasloužil o rozšíření strukturalismu a sémiotiky (zvláště tartuské školy) ve Spojených státech. Založil a vedl samostatné výzkumné centrum zaměřené na sémiotiku (Center for Research in Semiotics), řadu let edičně řídil *Brown Slavic Reprints*.